

Original Research

The Ethics of Legislation to Punish Guilty Women in Imami Jurisprudence

Ali Mohamadian¹, Batoul Salahshour

¹. Faculty member of the Department of Jurisprudence and Law, Bozorgmehr Ghaenat University.

². PhD student at Ferdowsi University of Mashhad. (Corresponding Author) batoul.salahshour@mail.um.ac.ir

Background and Purpose

Nowadays, one of the challenges that sharia is facing is the claim that Islam has a biased view towards men's rights, and there is gender discrimination against women in Islamic law. The claimants have tried to justify their theory by presenting examples of jurisprudential rulings that at first seem to be discriminatory. In order to respond to this challenge in the field of criminal law, the Islamic legal system in the field of legislation to punish guilty women has been explained. So, after explaining the moral principles of legislation to punish guilty women in Islamic jurisprudence, the criminal rules that are different between men and women have been examined, and the reasons for such rules have been explained. The purpose of the study is to show that differences and distinctions in the rulings do not indicate that the rulings of the Shari'a are discriminatory; rather, what can be acknowledged is that some Shari'a rulings are different between men and women because they differ in biological and psychological characteristics.

Literature Review

In recent years, research has been conducted on the general terms of women's rights and defending the Sharia teaching in this field which have often been explains in detail rulings such as permitting polygamy, the

blood money of a woman which is half the blood money of a man, prohibition of some jobs such as being a judge for women, etc, which have created a suspicion that Islam has a biased view towards men's right. However, this study focuses on the jurisprudential heritage in order to explain the Islamic approach to women's rights in criminal law and it analyzes this subject based on ethical and fair principles. The authors searched in reputable scientific databases and didn't find any research that had inductively collected the stances of the debate with an analytical and problem-oriented view and presented the moral and intellectual reasons for the rulings by referring to the opinions of thinkers. An article entitled "Discrimination on Women's Punishment in Jurisprudence and the Rules of Iran" has been written, which only addresses examples of women's criminal sentences and does not say anything about the general principles of punishment for women in Islamic jurisprudence. However, in the present study, at first, the moral principles of women's criminal sentences have been explained and then examples of the sentences that have been imposed based on these principles, have been stated. In addition, some of the examples presented in the present article, such as the quality of execution of the sentence and the place of detention of convicts, were not discussed in that article. Another point is that in the present article, examples have been analyzed based on ethics and justice, and in this article, there are jurisprudential arguments and different aspects of the discussion. In other the novelty of this article is that so far there has been no research in the Islamic legal system on the punishment of delinquent women that has been explained on the basis of ethics and justice.

Method

This study has been conducted using a descriptive-analytical method based on library resources. The type of the study is inductive and is organized by studying the written jurisprudential heritage and extracting women's criminal sentences through the opinions of Imami jurists. The author has introduced the rulings in which the Islamic penal system differentiates between men and women and has tried to present the moral and intellectual aspects of these rulings and distinctions to the extent of human understanding.

Results

In this study, the ethical principles governing the legislation of punishments for women in Imami jurisprudence have been explained and women's specific criminal sentences in the field of public disclosure, expulsion, homosexuality, apostasy, the quality of the Hadd, the place of detention and delay in punishment in special circumstances have been stated. It is found that the legislation of punishment for women in Islam is based on the two principles: a dignified view of women and the observance of justice. Also it is found that Islamic Criminal law not only does not have a biased view of men but it can be seen from some of the rulings that this law seeks to facilitate and mitigate punishment for women.

Conclusion

Results suggest that some differences in criminal sentences imposed on women and men not only does not indicate discrimination in legislation, but also they originated from morality and justice in legislation and have entered into the teachings of the Shari'a due to the different undeniable genetic and psychological characteristics of men and women.

Ethical Considerations

Compliance with ethical guidelines

This article has completely followed the ethics of publishing and has avoided such things as plagiarism, misbehavior and forgery. Also, this article has not been published elsewhere before and has not been submitted to another publication at the same time.

Funding: This article is not sponsored by any center. The authors did not receive any payment for this paper, and there is no commercial interest in this regard.

Authors' contribution: Dr. Ali Mohammadian, is the first author of this article and Ms. Batoul Salahshour, is the second and corresponding author.

Conflict of interest: This research does not directly or indirectly conflict with the interests of any real or legal person.

Acknowledgments: Considering the use of comprehensive Ahl al-Bayt jurisprudence software to access jurisprudential sources, we would like to thank the Computer Research Center for Islamic Sciences, which has

facilitated access to jurisprudential resources by providing useful and practical software.

Reference

- Sobhani Tabrizi, J. (2017). *Questions and Answers*. Tehran: Seyed Al-Shohada Institute.
- Golpayegani, M.R. (1992). *Al-Dar Al-Manzoud in the rules of Hudud*. Qom: Dar Al-Quran Al-Karim.
- Marashi Shoushtari, M.H. (2006). *New Perspectives on Law*. Tehran: Mizan.
- Motahari, M. (2008). *Collection of works*. Tehra: Sadra.
- Makarem Shirazi, N. (2006). *Encyclopedia of Contemporary Jurisprudence*. Qom: Imam Ali School Publications.
- Montazeri, H. A. (1989). *Foundations of jurisprudence of Islamic government*. Qom: Kayhan Institute.
- Montazeri, H. A. (2008). *Islamic Punishments and Human Rights*. Qom: Arqavan Danesh.
- Montazeri, H. A. (2006). *Ma'aref Wa Ahkam Banwan*. Qom: Mubarak Publications.
- Mousavi Ardebili, A. (2006). *Fiqh al-Hudood wa al-Ta'zeerat*. Qom: Publishing Foundation for the Useful Society.
- Najafi, M. H. (1984). *Javaher Al-Kalam*. Beirut: Dar Al-Ihyaa Al-Tarath Al-Arabi.

اخلاق تشریح کیفر برای بانوان در فقه امامیه

علی محمدیان^۱ بتول سلحشور^۲ ID

چکیده

یکی از چالش‌ها و شبهاتی که امروزه، فراروی آموزه‌های شرعی قرار گرفته، این است که گفتمان و الگوی اسلام، نگاهی جانب‌دارانه به حقوق مردان داشته و در زمینه‌ی حقوق زنان با نوعی تبعیض و جنسیت‌زدگی همراه است. مدعیان چنین دیدگاهی با پیش کشیدن مصادیقی از احکام فقهی که در بادی امر، موهم زواداشت تبعیض است، سعی در مدلل کردن نظریه خود نموده‌اند. جستار حاضر درصدد است تا در راستای رفع شبهه‌ی مزبور در حوزه حقوق کیفری، به تبیین سیستم حقوقی اسلام در تشریح کیفر برای زنان بپردازد. این پژوهش به شیوه توصیفی-تحلیلی بوده و ضمن بیان مبانی اخلاقی ناظر بر تشریح مجازات‌ها برای زنان در فقه امامیه به ارائه احکام کیفری خاص زنان در ارتباط با تشهير، تبعید، هم‌جنس‌گرایی، ارتداد، کیفیت اجرای حد، محل نگهداری محکومان و تاخیر در مجازات در شرایط خاص که با عنایت به مبانی مزبور وضع شده‌اند پرداخته است. نتایج پژوهش حاکی از این است که تشریح مجازات برای زنان در اسلام بر پایه دو مبنای نگاه کرامت‌محور به زن و رعایت عدالت صورت گرفته و اسلام در حوزه حقوق کیفری، نه تنها نگاه جانب‌دارانه‌ای به مردان ندارد بلکه از برخی احکام وضع شده این گونه به دست می‌آید که سعی در تسهیل و تخفیف مجازات برای زنان است؛ قابل ذکر است که از منظر پژوهش فرارو، وجود چنین تفاوت‌هایی نه تنها حکایت از تبعیض در تشریح ندارند؛ بلکه از اخلاق و عدالت در قانون‌گذاری نشئت گرفته و با توجه به ویژگی‌های متفاوت ژنتیکی و روحی غیرقابل انکار موجود میان زن و مرد، در آموزه‌های شریعت ورود یافته‌اند.

اطلاعات مقاله

تاریخ دریافت: ۱۳۹۹/۱۱/۱۵

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۰/۰۴/۱۲

نوع مقاله: پژوهشی اصیل

واژگان کلیدی

زن، جنسیت، احکام فقهی، اخلاق، عدالت

ارجاع به مقاله:

محمدیان، علی؛ سلحشور، بتول. (۱۴۰۰). اخلاق تشریح کیفر برای بانوان در فقه امامیه. مطالعات زن و خانواده، ۹(۲)، ۱۴۸-۱۶۸.
 doi: 10.22051/JWFS.2021.34249.2595

batoul.salahshour@mail.um.ac.ir

^۱ عضو هیئت علمی گروه فقه و حقوق دانشگاه بزرگمهر قاننات

^۲ دانشجوی دکتری فقه و مبانی حقوق اسلامی دانشگاه فردوسی مشهد (نویسنده مسئول)

مقدمه

مطابق آنچه در گزارش‌ها تاریخی آمده است زنان در دوران جاهلیت از حداقل حقوق انسانی محروم بودند. آن چنان‌که مطالعه در احوال عرب جاهلی تصویری رماننده از کیفیت برخورد ایشان با جنس زن را در اذهان تداعی می‌نماید. از باب نمونه مطابق آنچه در برخی از منابع آمده است هنگامی که در جاهلیت زنی در آستانه وضع حمل قرار می‌گرفت، گودالی کنده و زن را در کنار آن می‌نشاندند؛ اگر طفلی که متولد می‌شد پسر بود خوشحال شده و او را نگه می‌داشتند؛ ولی اگر دختر بود، او را در گودال انداخته و زنده به گور می‌نمودند (ماوردی، ۱۴۱۹، ج ۱۳، ص ۶۷).

در چنین فضایی با مبعوث شدن پیامبر گرامی اسلام (ص) گفتمانی جدید بر مبنای اخلاق و عدالت و کرامت انسان و فارغ از جنسیت و رنگ و نژاد شکل گرفته و رسول گرامی اسلام به‌صراحت هدف از رسالت خویش را تکمیل مکارم اخلاقی معرفی نمودند (نوری، ۱۴۰۸، ج ۱۱، ص ۱۸۷). از حضرت علی (ع) منقول است که هرگاه بشارت تولد دختری به پیامبر اسلام (ص) داده می‌شد، می‌فرمودند: فرزند دختر به‌مانند گلی خوشبو است و روزی وی را خداوند خواهد داد (مجلسی، ۱۴۱۰، ج ۱۰۱، ص ۹۷).

قرآن کریم نیز که میراث سترگ و جاویدان رسول مکرم اسلام (ص) است برخلاف فرهنگ رایج در عصر جاهلیت، زن را در حقیقت و ذات همانند مرد معرفی می‌نماید: «وَمِنْ آيَاتِهِ أَنْ خَلَقَ لَكُمْ مِنْ أَنْفُسِكُمْ أَزْوَاجًا لِتَسْكُنُوا إِلَيْهَا وَجَعَلَ بَيْنَكُمْ مَوَدَّةً وَرَحْمَةً» (روم/۲۱). قرآن اعلام می‌دارد که نقش مشارکت زن در تولید نسل، نقشی جوهری و اساسی است (نساء/۱)؛ و حتی بالاتر از این، در کتاب خدا، مشارکت فعال سیاسی زنان نیز به رسمیت شناخته شده است: «يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ إِذَا جَاءَكَ الْمُؤْمِنَاتُ يَبَايِعْنَكَ... فَبَايِعْهُنَّ» (ممتحنه/۱۲)، ای پیامبر چون زنان مؤمنه برای بیعت نزدت آیند... با ایشان بیعت نما.

گام دیگر در راه تثبیت و تحکیم کرامت زن در شریعت مترقی اسلام، ایجاد نظام حقوقی خاص بر پایه اخلاق و کرامت است که در خلال آیات کثیری از قرآن مجید و روایات اهل بیت (علیهم‌السلام) به رسمیت شناخته شده است.

درعین حال مسئله و شبهه‌ای که در روزگار کنونی خاصه با گسترش وسایل ارتباط جمعی شکل گرفته، این است که برخی از افراد و جریان‌ها، با پیش کشیدن برخی از احکامی که در بادی امر موهم تبعیض بین زن و مرد هستند، شریعت مقدس اسلام را متهم به جانب‌داری از جنس مرد در احکام نموده و اسلام را آیینی مردسالار معرفی می‌نمایند. البته جستار حاضر منکر این واقعیت نیست که زنان در همه جوامع و در جامعه ما، هنوز از جایگاه واقعی و درخور شان خویش برخوردار نیستند؛ اما ریشه این امر را نه در تعالیم شریعت، بلکه در نتیجه فاصله گرفتن جوامع مسلمان از آموزه‌های ناب اسلامی دانسته و نیز به انفتاح و گشودگی باب اجتهاد نیز باور دارد؛ بدین معنا که طبق آموزه‌های فقه پویای شیعه بسیاری از احکام دین قابلیت تجدیدنظر و بازخوانی مجدد را دارا می‌باشند؛ و لذا هیچ اشکالی ندارد اگر کسی در مبنای فقهی پاره‌ای از احکام مناقشه داشته و آن‌ها را قابل اصلاح بداند؛ چه اینکه تردیدی نیست که نوع نگاه معرفتی

و کلامی فقیه به جایگاه انسانی و فلسفه آفرینش زن و مقایسه آن با مرد می تواند در قلمرو اجتهاد در مسائل و حقوق زنان اثرگذار باشد.

مسئله جستار حاضر این است که سیستم کیفری اسلام چه رویکردی در مواجهه با زنان داشته و چه الگویی را در تشریح مجازات و کیفر برای جنس زن مدنظر قرار داده است؛ چه اینکه پس از تبیین مبانی اخلاقی تشریح کیفر برای زنان در فقه اسلامی، احکام کیفری که میان زنان و مردان متفاوت است مورد بررسی قرار گرفته و فلسفه وجود چنین احکامی در پرتو آموزه های اخلاقی و کرامت محورانه دینی تبیین شده است. هدفی که نوشتار حاضر دنبال می کند این است که نشان دهد، وجود تفاوت و تمایز در احکام، به خودی خود، دال بر تبعیض آمیز بودن احکام شریعت نیست؛ بلکه آنچه می توان بدان اذعان نمود این است که چون زن و مرد در ویژگی های ژنتیک، روحی و... با یکدیگر تفاوت دارند، چنین تفاوت هایی منشاء تفاوت در برخی احکام شرعی قرار گرفته است.

روش شناسی پژوهش

روش پژوهش حاضر از سنخ توصیفی-تحلیلی بوده و با مراجعه به منابع کتابخانه ای سامان یافته است. نوع مطالعه در جستار فرارو استقرایی بوده و با تأمل در میراث مکتوب فقهی و استخراج احکام جزایی متفاوت زنان از خلال آرای فقیهان امامیه سامان یافته است. نگارنده مواضعی را که در آن سیستم کیفری اسلام بین زن و مرد تفاوت نهاد، شناسایی و معرفی کرده و سعی نموده است وجوه اخلاقی و عقلی وجود چنین احکام و افتراقاتی را در حد فهم بشری ارائه نماید.^۱

پیشینه پژوهش

در باب پیشینه پژوهش باید گفت در سال های اخیر پژوهش هایی درخور در باب عنوان کلی حقوق زنان و دفاع از آموزه های شریعت در این حوزه انجام شده است که غالباً به توضیح و تفصیل پیرامون احکامی از قبیل جواز تعدد زوجات، نصف بودن دیه و ارث زنان نسبت به مردان، ممنوعیت برخی مشاغل مانند قضاوت برای زنان و... که شائبه نگاه جانب دارانه اسلام نسبت به مرد و زن ستیزی در شریعت را به وجود آورده اند، پرداخته اند.^۲ لکن موضوع پژوهش حاضر اولاً اخص از عنوان کلی حقوق زنان در اسلام بوده و با

^۱ مطابق آموزه های امامیه که اعتقاد به حسن و قبح ذاتی افعال دارند، هرچند ملاک احکام شرعی در مورد بسیاری از عبادیات و قسمتی از احکام دیگر قابلیت کشف قطعی را ندارند؛ لکن مصلحت پاره ای از آموزه های شریعت خاصه در مورد احکام جزایی و احکامی که متضمن امور اجتماعی هستند، برای خرد صائب بشری که از هوا و هوس به دور بوده و نسبت به فضای قانون گذاری اسلامی آگاهی دارند، قابلیت کشف و دسترسی را داشته و می توان چنین گفت که شمار کثیری از این سنخ احکام واجد رازهای پنهانی و غیرقابل درک برای آدمیان نیستند؛ لذا نحوه مواجهه ما با عبادات باید متفاوت از تعامل ما با فقه جزایی و فقه اجتماعی در ساحت های مختلفش باشد (ر.ک: منتظری، ۱۴۲۹، ص ۳۲؛ مرعشی شوشتری، ۱۴۲۷، ج ۱، ص ۴۰).

^۲ برای نمونه ر.ک به مقاله ای تحت عنوان «نقد و بررسی برخی از حقوق سیاسی و اجتماعی زن در اسلام» که در سال ۱۳۹۳ توسط جمال فرزند وحی، سارا حسینی و پریا مرادی نوشته شده و در آن تحول حقوق زن در سه بخش اجتماعی، سیاسی و مالی بعد از اسلام بررسی شده است و نیز ر.ک به مقاله «حقوق زن در اسلام» نوشته سید محمد موسوی بجنوردی در سال ۱۳۸۳ که در آن به توضیح احکامی از قبیل عدم جواز تنبیه بدنی زن توسط مرد، وضع شرایط سخت برای تعدد زوجات و مبانی فقهی نصف بودن ارث زن نسبت به مرد پرداخته شده است. همچنین ر.ک به مقاله «فلسفه تفاوت های زن و مرد در حقوق اسلام» تألیف محمد فاضل در سال ۱۳۸۲ که فلسفه تفاوت برخی احکام نظیر طلاق، قضاوت، لزوم اطاعت از همسر و... بین زن و

تمرکز بر میراث فقهی در راستای تبیین رویکرد اسلام نسبت به زنان در حوزه حقوق کیفری سامان یافته است و ثانیاً به تحلیل بر اساس مبانی اخلاقی و عادلانه پرداخته است. در نتیجه‌ی جست‌وجوی نگارندگان در پایگاه‌های معتبر علمی، پژوهشی که با نگاه تحلیلی و مسئله‌محورانه مواضع بحث را به نحو استقرایی جمع-آوری نموده و علل اخلاقی و عقلی احکام را با مراجعه به آرای اندیشوران احصا و ارائه نماید، مشاهده نشد. مقاله‌ای با عنوان «وجوه تخفیف مجازات زنان در فقه و قوانین موضوعه» تألیف شده است که در توضیح وجه تمایز آن با جستار حاضر باید گفت اولاً در مقاله مذکور تنها به بیان مصادیقی از احکام کیفری زنان پرداخته شده و در خصوص مبانی کلی ناظر بر تشریح کیفر برای زنان مطلبی بیان نشده است؛ حال آنکه در جستار حاضر، در ابتدا به صورت کلی، مبانی اخلاقی احکام کیفری زنان تبیین شده و در ادامه مصادیقی از احکام که بر اساس مبانی مزبور وضع شده‌اند بیان شده است. بعلاوه برخی مصادیق مطروحه در پژوهش فرارو از جمله کیفیت اجرای حد و محل نگهداری محکومان در آن مقاله مورد بحث واقع نشده‌اند. نکته دیگر اینکه در مقاله حاضر به تحلیل مصادیق بر پایه اخلاق و عدالت پرداخته شده است و در مقاله مزبور استدلالات فقهی بوده و جوانب بحث در آن متفاوت است. به عبارت دیگر وجه نوآوری جستار حاضر در این است که تاکنون پژوهشی که با درنگ و تأمل در میراث مکتوب فقهی، آن هم در ابواب جزایی، حقوق متمایز زنان را بر پایه اخلاق و عدالت استخراج کرده و فراروی مخاطبان قرار دهد، انجام نشده است.

مبانی اخلاقی تشریح کیفر برای زنان

آن‌چنان‌که مطالعه در آرای فقیهان امامیه نشان می‌دهد، ایشان در زمینه تعیین کیفر برای بانوان، به استدلال‌هایی تمسک جستند که رنگ و بوی اخلاقی داشته و از آموزه‌های اخلاقی شریعت در این زمینه نشئت گرفته است. به عبارت دیگر ایشان در این زمینه مبنایی را اتخاذ نموده‌اند که به نوعی در ذیل علم اخلاق قرار گرفته و سایه سنگین تعالیم اخلاقی بر آرای ایشان کاملاً محسوس است. لذا می‌توان ادعا کرد نگاه شریعت به زن بر اساس این نوع نگاه اخلاقی-فقهی سامان یافته و با توجه به همین نگاه است که نظریه‌ای کاملاً متفاوت همراه با آثاری متفاوت نسبت به دیگر مکاتب در منظومه تعالیم ناب اسلامی مشاهده می‌شود. در هر حال به نظر می‌رسد در یک نگاه و برآیند کلی فتاوی فقیهان امامیه در باب احکام کیفری زنان حول دو محور اساسی که در زمره بنیادی‌ترین تعالیم دینی به شمار می‌روند قابل شناسایی و تبیین است.

نگاه کرامت‌محور به زن

یکی از مهم‌ترین مبانی اتخاذ فتوا در زمینه فقه کیفری بانوان، عنایت به اصل اخلاقی ارزش، جایگاه و کرامت ذاتی انسان و از جمله زنان است. باید اذعان داشت در زمانه‌ای که کمتر مکتبی برای زن جایگاه و

مرد، تبیین شده است. مقاله دیگر، «نقش جنسیت در مجازات مجرم» تألیف جعفر یزدیان جعفری در سال ۱۳۸۸ است که در آن به بیان تمایزات کیفری میان زنان و مردان پرداخته شده است.

ارزش قائل بود، اسلام به زن اعتبار و ارزش بخشید. قرآن مجید در این زمینه مقرر داشته است: «إِنَّ أَكْرَمَكُمْ عِنْدَ اللَّهِ أَتْقَاكُمْ» (حجرات/۱۳). گرامی‌ترین شما در پیشگاه پروردگار باتقواترین شماست. در این آیه شریفه خداوند معیار برتری را، زن و مرد بودن نمی‌داند؛ بلکه معیار را تقوا معرفی می‌نماید. همچنین اسلام هر دو جنس زن و مرد را شایسته رسیدن به مقامات عالیه می‌داند و در این میان تفاوتی بین زن و مرد قائل نمی‌شود: «وَمَنْ يَعْمَلْ مِنَ الصَّالِحَاتِ مِنْ ذَكَرٍ أَوْ أُنْثَىٰ وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَأُولَٰئِكَ يَدْخُلُونَ الْجَنَّةَ وَلَا يُظْلَمُونَ نَبْرًا» (نساء/۱۲۴). هرکس عمل صالح انجام دهد؛ چه مرد باشد و چه زن، اگر مؤمن باشد، داخل بهشت شده و کمترین ستمی به او نخواهد شد.

از پیامبر گرامی اسلام (ص) نیز منقول است که فرمودند تکریم زنان روش انسان‌های بزرگ‌منش و اهانت به ایشان، شیوه انسان‌های پست و فرومایه است: «مَا أَكْرَمَ النِّسَاءَ إِلَّا كَرِيمٌ وَلَا أَهَانَهُنَّ إِلَّا لَيْئِمٌ» (متقی هندی، ۱۴۱۹، ج ۱۶، ص ۳۷۱).

البته پرواضح است که در حفظ کرامت زن، افزون بر آنکه به‌عنوان یک انسان رعایت شخصیت و شان وی بایسته و ضروری است؛ در این زمینه باید ملاحظه روحیات و ویژگی‌هایی را نیز که خداوند به‌طور خاص در این جنس به ودیعت نهاده است لحاظ نمود تا از این رهگذر ظلم و جفایی متوجه وی نشود؛ چه اینکه در آموزه‌های دینی به‌مانند برخی از مکاتب فمینیستی، جنسیت‌زدگی و افراط مشاهده نمی‌شود که چنان‌نگاهی خود عامل ظلم به جنس زن و جامعه خواهد بود؛ زیرا اصل بازشناسی حقوق بانوان اگرچه اقدامی درخور ستایش و دارای ارزش محسوب می‌شود؛ لکن افراطی‌گری، خود مانعی برای اجرای عدالت بوده و منجر به تضییع حقوق زنان خواهد شد.

در حال در آموزه‌های فقه کیفری در مواضع متعددی بر حفظ کرامت زن تاکید رفته است. از باب نمونه در هنگام اجرای مجازات بر لزوم پوشیده بودن بدن زن و حفظ عفت وی تاکید شده است؛ این در حالی است که مطابق تعالیم فقهی، بدن مرد در زمان کیفردهی باید برهنه باشد (فاضل هندی، ۱۴۱۶، ج ۱۰، ص ۵۶۰؛ روحانی، ۱۴۱۲، ج ۲۵، ص ۴۴۰)؛ نمونه دیگر در این زمینه عدم تشریح کیفرهایی از قبیل تبعید و تراشیدن سر در مورد زنان است که فقیهان تجویز این امور در حق زنان را خلاف کرامت و عفت وی دانسته و این مجازات‌ها را صرفاً به مردان اختصاص داده‌اند (محقق حلی، ۱۴۰۸، ج ۴، ص ۱۶۲؛ نجفی، ۱۴۰۴، ج ۴۱، ص ۴۰۱؛ منتظری، بی‌تا، ص ۱۹۳). تفصیل این مطالب و شواهد در ادامه جستار خواهد آمد.

لحاظ عدالت در تشریح

عدالت در معنای نهادن و قراردادن هر چیزی در جای خود و لفظی است که بامعنایی وسیع در کلیه شئون آدمی حضوری موثر دارد (صدر، ۱۴۲۰، ج ۱، ص ۳۹). بی‌هیچ تردیدی عدالت در زمره برجسته‌ترین فضیلت‌های اخلاقی و از ارکان تقوا و عنصری کلیدی در اخلاق اسلامی بوده و یکی از فصول پر بار اخلاق به شمار می‌رود؛ چه اینکه اخلاقی بودن، عادلانه بودن را در ضمن خود دارد. اگر به این نکته توجه شود که

عدالت در چارچوب کردار و افعال تعریف می‌شود، به رابطه بسیار نزدیک میان اخلاق و عدالت پی برده خواهد شد. در واقع عدالت زیرمجموعه اخلاق است. لذا کردار عادلانه عبارت است از کردار منطبق با سازگار با قواعد رفتاری اخلاقی.

در این زمینه آنچه از مفهوم عدالت به ذهن انسان متبادر می‌شود، عدم ظلم و ستم به انسان‌ها و دفع ظلم از دیگران به قدر امکان است. مفهوم عدالت در قرآن نیز مورد تأکید قرار گرفته و خداوند همگان را به عدالت فراخوانده است: «إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُ بِالْعَدْلِ وَالْإِحْسَانِ» (نحل/۹۰). از منظر تعالیم دینی هرگونه انحراف و تجاوز به حقوق دیگران برخلاف عدل است. افعال انسان در عدالت، به میانه‌روی و اعتدال انجام می‌شود و این از شریف‌ترین و برترین فضیلت‌هاست؛ زیرا جامع همه فضایل و ملازم آن‌هاست، عدالت در اخلاق، در حقیقت شامل تعادل و عدالت میان قوای درونی انسان و انعکاس آن بر رفتار ظاهری است. شهید مطهری چنین ترسیمی از عدالت ارائه داده است: «ما افراد بشر، فردی از نوع خود را که نسبت به دیگران قصد سوئی ندارد، به حقوق آن‌ها تجاوز نمی‌کند، هیچ‌گونه تبعیضی میان افراد قائل نمی‌شود، با نهایت بی‌طرفی، به همه به یک چشم نگاه می‌کند... چنین کسی را دارای نوعی از کمال (عدالت) می‌دانیم... در مقابل، فردی را که نسبت به حقوق دیگران تجاوز می‌کند، در حوزه قدرت و اداره خود میان افراد تبعیض قائل می‌شود، طرفدار ستمگران است، چنین کسی را دارای نوعی نقص به نام «ظلم» و خود او را «ظالم» می‌خوانیم» (مطهری، ۱۳۷۴، ص ۴۱).

لزوم رعایت عدالت در فقه امامیه نیز به رسمیت شناخته شده و اصولاً ساختار، بنیاد و هدف تعالیم فقهی برپای عدالت فردی و اجتماعی بوده است. مطابق نظر برخی از اندیشه‌وران امامی «فقه» در برابر تمامی دین مسئول و پاسخگو بوده و فقیه نمی‌تواند فتوایی دهد با یکی از غایات و مقاصد شرعی همخوانی نداشته باشد. به‌عنوان مثال اگر رأی فقهی با عدالت اجتماعی در تقابل و تعارض قرار گیرد، باید در آن درنگ بیشتری شده و با بازنگری مجدد و نگاهی همه‌جانبه و کشف پاره‌ای از قیود و ویژگی‌های موضوع واقعی حکم، چنین تعارض برداشته شود و بر همین اساس است که کثیری از آیاتی که متعرض بیان احکام فقهی هستند، به رعایت عدالت و اجتناب از ظلم و بی‌عدالتی تأکید دارند و در هر حال ایجاد دودستگی میان احکام فقهی و اصول بنیادین اخلاقی و بسنده نمودن به احکام فقهی جایز نیست؛ زیرا چنین نگرشی به ابطال مصالح تشریح و نابودی سعادت حیات انسانی منجر خواهد شد (مکارم شیرازی، ۱۴۲۷، ص ۵۹).

اهتمام به عدالت، در فقه کیفری امامیه نیز به رسمیت شناخته شده و فقیهان در خلال آرای خود بدین امر توجه داشته‌اند که نباید فتاوای ایشان منجر به نقض عدالت گردد. از باب نمونه به شرحی که در ادامه خواهد آمد، تجویز مجازات یکسان برای زن و مرد در جرم هم‌جنس‌گرایی با توجه به شرایط متفاوت زن و مرد در فقه امامیه به نوعی خلاف عدالت قلمداد شده و لذا در این زمینه کیفری که برای بانوان در نظر گرفته شده با تخفیف بیشتری همراه است (ر.ک علامه حلی، ۱۴۱۰، ج ۲، ص ۱۷۵؛ شهید ثانی، ۱۴۱۳، ج ۱۴، ص ۴۱۳؛ نجفی، ۱۴۰۴، ج ۴۱، ص ۳۷۸؛ سبزواری، ۱۴۱۳، ج ۲۷، ص ۳۰۷). همچنین در تجویز برخی از

کیفرها، نظر به وضع ژنتیکی و فیزیولوژیک زنان از قبیل عادات ماهانه، نفاس، استحاضه و... که منجر به عارض شدن ضعف برای زنان در این دوران و حالات می‌شود، اجرای مجازات به تعویق انداخته شده است (ر.ک فاضل هندی، ۱۴۱۶، ج ۱۰، ص ۳۷۷؛ خمینی، بی تا، ج ۲، ص ۴۶۵) که همه این امور تابعی از اصل عدالت در تشریح محسوب می‌شوند.

مصادیق تشریح کیفر با عنایت به جنسیت زنان

عدم اجرای کیفر تشهیر برای زنان

تشهیر در لغت به معنای مشهور ساختن، شناساندن و نیز رسوا کردن آمده است (ابن منظور، ۱۴۱۴، ج ۴، ص ۴۳۱؛ جوهری، ۱۴۱۰، ج ۲، ص ۷۰۵). این واژه در فقه بر حسب آنچه بدان اضافه می‌شود، متناسب با مفهوم لغوی آن معنای خاصی پیدا می‌کند؛ لذا تشهیر مجرم در معنای گرداندن مجرم در شهر و معرفی او به مردم است تا از این رهگذر مردمان از وی بر حذر داشته شده و پرهیزند (هاشمی شاهرودی، ۱۴۲۶، ج ۱، ص ۵۰۷). فقیهان امامیه در مواضع متعددی کیفر تشهیر را تجویز نموده‌اند؛ مثلاً گفته شده است کسی که به دروغ شهادت می‌دهد، باید در شهر گردانده شده و به مردم معرفی شود (طوسی، ۱۴۰۷، ج ۶، ص ۲۴۰؛ خوبی، ۱۴۲۲، ج ۴۱، ص ۴۱۹). نمونه دیگری که در این زمینه می‌توان بدان اشاره داشت مجازات محتال (کلاه‌بردار) است که شماری از فقها تشهیر وی را وظیفه‌ای بر عهده حکومت دانسته‌اند (مفید، ۱۴۱۳، ص ۸۰۵؛ سلار دیلمی، ۱۴۰۴، ص ۲۵۹).

فارغ از مواضع و مصادیق تشهیر که موضوع بحث مقاله حاضر نیست، آنچه در این بین اهمیت دارد این است که موضوع تشهیر در کلمات فقیهان امامی به مردان اختصاص دارد؛ چه اینکه ایشان تصریح نموده‌اند اجرای چنین کیفری با شهودهای اخلاقی و کرامت و شان زنان در آموزه‌های شریعت، مبنی بر لزوم پوشیده بودن و حفظ عفت آنان تنافی داشته و لذا این قبیل مجازات در مورد ایشان اجرا نمی‌شود. از باب نمونه شهید ثانی در این زمینه می‌نویسد: «و جوب مستور و پوشیده بودن زنان، با تعیین کیفر تشهیر برای آنان منافات دارد» (شهید ثانی، ۱۴۱۰، ج ۹، ص ۱۶۵). صاحب ریاض معتقد است آنچه در روایات و نیز در آرای فقیهان در باب کیفر تشهیر وارد شده است، تبادر در اختصاص این مجازات‌ها به مردان دارد؛ چراکه اعمال چنین کیفرهایی در مورد زنان با اغراض شارع حکیم همخوانی ندارد (طباطبایی، ۱۴۱۸، ج ۱۶، ص ۳۰). صاحب جواهر دیگر فقیهی است که ضمن تایید فتوای فوق، این حکم اخلاقی را مستظهر به اجماع اصحاب قلمداد کرده است (نجفی، ۱۴۰۴، ج ۴۱، ص ۴۰۱). یکی از فقیهان برجسته معاصر در این زمینه با تفصیل بیشتری سخن گفته است. وی معتقد است مذاق شریعت و توجه به آموزه‌های اخلاقی دین، تجویز چنین کیفری را برای زنان برنخواهد تافت؛ زیرا شریعت اهتمام شایانی به عفاف و پوشیده بودن زنان داشته و گرداندن آن‌ها در شهر با این مقصد عالی دین سازگاری ندارد (گلپایگانی، ۱۴۱۲، ج ۲، ص ۱۰۵). یکی دیگر از دانشیان امامی معتقد است: «ممکن است گفته شود اگر اجماع فقها در این زمینه وجود نداشت، امکان الحاق زن به

مرد در وجوب کیفر تشهیر وجود داشت؛ لکن پذیرش چنین سخنی بسیار بعید است؛ زیرا شان و جایگاه زن در شریعت، متناسب با اجرای این سنخ از احکام در حق وی نیست» (موسوی اردبیلی، ۱۴۲۷، ج ۲، ص ۱۶۴). نکته‌ای که در این میان شایان توجه است اینکه شارع حکیم قرن‌ها پیش از آنکه مفهومی تحت عنوان سیاست کیفری افتراقی در حقوق غرب ایجاد شده و مطابق با آن واکنش متفاوتی در قبال برخی جرایم و با مجرمان متفاوت به لحاظ عواملی مانند جنسیت و اموری از این قبیل پیش‌بینی شود، چنین راهبردی را در آموزه‌های دینی به رسمیت شناخته و در اعمال کیفر لحاظ نموده است.^۱

عدم اجرای کیفر تبعید برای زنان

تبعید به معنای بیرون راندن بزهکار از اقامتگاه خود یا محل ارتکاب بزه است. به تعبیر دیگر تبعید کیفری است که به موجب آن فرد از اقامت در شهر خود ممنوع شده و برای مدتی معین به سکونت در محلی دیگر محکوم می‌شود (هاشمی شاهرودی، ۱۴۲۶، ج ۲، ص ۳۴۱؛ لنگرودی، ۱۳۷۸، ج ۲، ص ۱۱۲۸). باید گفت در اینکه شارع مقدس برای ارتکاب برخی از جرایم مطابق با مصلحتی که در این زمینه وجود داشته است، کیفر تبعید قرار داده است جای هیچ‌گونه تردیدی وجود ندارد؛ اما در عین حال شارع حکیم و خداوند خالق بشر در این زمینه نیز نسبت به عامل جنسیت بی تفاوت نبوده و با شناختی که از اقتضای طبیعت بشر و تفاوت‌هایی که در وجود مرد و زن به ودیعت نهاده، داشته است، به تشریح قوانین متفاوت و متناسب با عدالت و کرامت انسان‌ها مبادرت نموده است. بسیاری از فقیهان امامی مطابق برداشتی که از ادله احکام داشته‌اند در مواردی از قبیل ارتکاب جرم زنا و قوادی، زن بزهکار را از کیفر تبعید معاف دانسته و چنین مجازاتی را صرفاً به مردان اختصاص داده‌اند (محقق حلی، ۱۴۰۸، ج ۴، ص ۱۶۲؛ نجفی، ۱۴۰۴، ج ۴۱، ص ۴۰۱؛ منتظری، بی‌تا، ص ۱۹۳). چه‌اینکه تجویز چنین کیفری با تعالیم اخلاقی کرامت‌محور شریعت در مورد زنان در تنافی بوده و دوری زن از شهر و دیار خویش منجر به شکل‌گیری مفاسدی خواهد شد که با ستر و عفاف او در تعارض قرار خواهد گرفت (فاضل لنکرانی، ۱۴۲۲، ص ۳۵۲).

همچنین در فقه یک قسم از مجازاتی که برای مرد زناکار در نظر گرفته شده است، تراشیدن موی سر است؛ لکن فقیهان تصریح کرده‌اند که چنین کیفری صرفاً به مردان اختصاص داشته و شامل زنان نمی‌شود (مفید، ۱۴۱۳، ص ۷۸۰؛ ابن‌ادریس، ۱۴۱۰، ج ۳، ص ۴۳۹).

در فلسفه چنین افتراقی می‌توان گفت کیفر تراشیدن گیسوان که از جمله مجازات‌های تردیلی است که باهدف خوار داشتن مجرم و تزلزل موقعیت وی در اجتماع صورت می‌گیرد، برای جنس زن از این جهت که جنبه زیبایی بیشتری دارد، به مراتب عقوبتی دشوارتر به شمار می‌رود؛ لذا اگر قرار بر اعمال چنین کیفری در

^۱ در آموزه‌های حقوق کیفری معاصر، اعمال و اتخاذ سیاست‌های جنایی یکپارچه نسبت به تمامی موضوعات جزایی بدون توجه به مختصات ویژه هر جرم و ویژگی‌های متفاوت افراد از قبیل متغیرهایی مانند جنسیت، سن و سال، محیط و... فاقد کارایی لازم تلقی می‌شود؛ از این‌رو تلاش می‌شود در قوانین موضوعه این امر موردعنایت جدی قرار گرفته و اعمال تدبیری خاصی متناسب با هر مورد اتخاذ شود. این موضوع در حقوق کشور ما که تحت آموزه‌های فقه امامیه تدوین شده است نیز به رسمیت شناخته شده است و به‌عنوان مثال تحت تأثیر این الگو، دادگاه ویژه خانواده و لزوم وجود مشاور زن در این دادگاه‌ها در قوانین کشور پیش‌بینی گردیده است.

مورد او بود، این احتمال وجود داشت که در حق وی جفا شود. مؤید این نظر فتوای فقیهان در موضعی دیگر است که معتقدند در از بین بردن و کندن موی مرد اگر مجدداً بروید، صرفاً ارش (مالی که میزان آن مشخص نبوده و به عنوان جبران خسارت مالی یا بدنی مطابق صلاحدید قاضی پرداخت می‌شود) ثابت است؛ لکن در مورد موی زن، دیه حالت مزبور معادل مهرالمثل آن زن خواهد بود (ابن‌زهره، ۱۴۱۷، ص ۴۱۶؛ ابن‌ادریس، ۱۴۱۰، ج ۳، ص ۳۷۷).

در مورد تجویز سیاست کیفری افتراقی در مورد کیفر تبعید نیز باید گفت مطابق پژوهش‌های صورت گرفته رنج انزوا و گوشه‌گیری و دوری از خانواده و دیار به جهت خصائص و ویژگی‌های عاطفی که خداوند در وجود زنان به ودیعت نهاده است در مورد زنان به مراتب بیشتر از مردان احساس می‌شود. افزون بر آنکه کیفر تبعید خواه‌وناخواه ممکن است به جدایی زنی که جایگاه مادری دارد از فرزندان خویش بیانجامد و این امر برای اکثر مادران تحمل‌پذیر نبوده و باعث آسیب جدی به کیان خانواده خواهد شد؛ درحالی‌که حراست و پاسداری از کیان خانواده از جمله مهم‌ترین بنیان‌های جرم‌شناختن جرایم جنسی در سیستم کیفری شریعت است. البته نمی‌توان انکار نمود که تبعید مرد نیز آثار سوئی را به دنبال داشته و نتایج زیانباری بر آن مرتب خواهد بود؛ لکن می‌توان ادعا کرد که اثرات زیان‌بار تبعید زنان بسی بیشتر از تبعید مردان بوده و از این رهگذر آفات متعددی بر فرد و جامعه وارد خواهد شد (بستان، ۱۳۸۸، ص ۲۰۸).

تفاوت میان زن و مرد در کیفر هم‌جنس‌گرایی

بی‌تردید پروردگار حکیم در نهاد آدمی میل به جنس مخالف را قرار داده است تا زن و مرد از راه مشروع با یکدیگر رابطه برقرار نمایند و در عین لذت جنسی مشروع در راستای حفظ نسل بشر گام بردارند و لذا اسلام از ارضای این گزینه از طرق غیرمتعارف از قبیل زنا، استمناء و... که هرگز هدف غایی آمیزش را برآورده نمی‌کنند و درواقع انحراف از فطرت الهی بشر محسوب می‌شود منع نموده است (منتظری، ۱۴۲۷، ص ۲۹۳).

باید گفت هم‌جنس‌گرایی و ارضای شهوت از طریق تماس و اصطکاک آلت جنسی زنانه به یکدیگر که در ادبیات فقهی از آن تعبیر به «مساحقه» می‌شود، برای مرتکبان آن موجب ثبوت مجازات شلاق (صدضربه تازیانه) خواهد شد (علامه حلی، ۱۴۱۰، ج ۲، ص ۱۷۵؛ شهید ثانی، ۱۴۱۳، ج ۱۴، ص ۴۱۳). علامه مجلسی در تعریف مساحقه می‌نویسد: «مساحقه یعنی ساییدن دوزن فرج خود را به یک دیگر؛ و این فعل حرام است به اجماع؛ و مشهور در حدّ ایشان آن است که هر یک را صد تازیانه می‌زنند...» (مجلسی، ۱۴۱۸، ص ۲۲).

در مقابل هم‌جنس‌گرایی زنانه، یکی دیگر از اعمال منافی عفت و امور شنیعی که در آموزه‌های اسلامی به شدت از آن نهی شده است (فیض کاشانی، ۱۴۲۹، ج ۲، ص ۵۰)، هم‌جنس‌گرایی مردانه (لواط) قرار دارد که ناظر بر ایجاد رابطه جنسی میان دو مرد است (مشکینی، ۱۴۱۹، ص ۴۵۷).

در هر حال یکی دیگر از مواضعی که شارع مقدس مبادرت به کیفرگذاری افتراقی نموده است، هم جنس‌گرایی است؛ چه اینکه مجازات لواط بنا بر تصریح فقیهان سلب حیات است (نجفی، ۱۴۰۴، ج ۴۱، ص ۳۷۸؛ سبزواری، ۱۴۱۳، ج ۲۷، ص ۳۰۷). حال آنکه چنانکه پیش‌تر گذشت کیفر مساحقه صد ضربه شلاق خواهد بود.

در توجیه این جرم‌انگاری افتراقی با نظر به پیش‌فرض‌های امامیه مبنی بر عدالت باری تعالی، نمی‌توان باور داشت که چنین احکامی از روی تبعیض صادر شده باشند؛ بلکه شاید بتوان گفت اگرچه بر هر دو عمل عنوان هم جنس‌گرایی منطبق است؛ لکن با لحاظ مجموع احکام شریعت، می‌توان ادعا نمود که هم جنس‌گرایی و لواط در جنس مذکر بسی شنیع‌تر از هم جنس‌گرایی و مساحقه در زنان است. در توضیح بیشتر مطلب باید گفت از آنجاکه هم جنس‌گرایی در زمره انحرافات جنسی به شمار می‌رود، اقتضای اخلاق این است که فرد از راه‌های مجاز شرعی نسبت به تأمین میل جنسی خود اقدام نماید؛ و از سوی دیگر با عنایت به اینکه ارضای میل جنسی در مورد جنس زن با محدودیت بیشتری مواجه است؛ بنابراین چنین انحرافی در مورد مردان شنیع‌تر تلقی می‌شود. با این توضیح که زنان معمولاً می‌بایستی منتظر مردان برای امر ازدواج باشند تا بتوانند به نیازهای جنسی خویش پاسخ‌گویند؛ لکن در ناحیه مردان چنین محدودیتی در هر حال کمتر وجود دارد. افزون بر آنکه در مورد مردان امکان تعدد زوجات (دائم یا موقت) وجود دارد؛ لکن چنین امکانی با توجه به اهداف تشریح در ناحیه زن وجود ندارد. لذا می‌توان چنین اظهار داشت که شاید ایجاد چنین انحراف اخلاقی در مردان، قباح‌تر نسبت به عمل مشابه توسط دو زن داشته و تساوی کیفر در این زمینه با موازین عدالت سازگار نیست.

تفاوت میان زن و مرد در کیفر ارتداد

ارتداد در لغت به معنای بازگشت است (ابن‌منظور، ۱۴۱۴، ج ۳، ص ۱۷۴). ابن‌فارس معتقد است: «ارتداد در معنای رجوع است و وجه تسمیه مرتد این است که به کفر خویش رجوع می‌کند» (ابن‌فارس، ۱۴۰۴، ج ۲، ص ۳۸۶). در تحریرالوسیله آمده است: «مرتد کسی است که از اسلام خارج شده و کفر را برگزیند» (خمینی، بی‌تا، ج ۲، ص ۳۶۷). محقق اردبیلی معتقد است: «ارتداد به معنای بریده شدن اسلام از مکلف است؛ چه به فعل باشد؛ مانند سجده بر بت؛ چه به قول؛ مانند بیان سخنان کفرآلود» (اردبیلی، ۱۴۰۳، ج ۱۳، ص ۳۱۴).

در هر حال یکی دیگر از مواضعی که فقیهان امامیه مطابق آنچه از ادله احکام برداشت کرده‌اند میان زن و مرد تفاوت گذاشته‌اند به کیفر ارتداد مربوط می‌شود. با این توضیح که اگر مرتد مرد بوده و ارتداد وی فطری باشد (به معنای مسلمان بودن یکی از والدین در هنگام انعقاد نطفه)، در این صورت حکم وی سلب حیات خواهد بود (طوسی، ۱۴۰۰، ص ۵۲۴؛ نجفی، ۱۴۰۴، ج ۴۱، ص ۶۰۵). لکن در صورتی که مرتد زن باشد

(چه فطری و چه ملی)، اعدام نمی‌شود، بلکه زندانی می‌شود تا هنگامی که توبه نماید (محقق حلی، ۱۴۱۸، ج ۲، ص ۲۶۴؛ فخرالمحققین، ۱۳۸۷، ج ۴، ص ۱۷۸).

در فلسفه چنین افتراقی می‌توان به تفاوت‌های روحی و جسمی خاص هر یک از دو جنس زن و مرد اشاره کرد؛ از قبیل اینکه جنس زن از بعد روحی دارای عواطف و احساسات شدیدتری بوده و شاید بتوان گفت که روایت امیرالمؤمنین (ع): «فَإِنَّ الْمَرْأَةَ رِيحَانَةٌ وَ لَيْسَتْ بِقَهْرَمَانَةٍ» (کلینی، ۱۴۰۷، ج ۵، ص ۵۱۰)، ناظر به همین امر است. در مقوله حاضر می‌توان اظهار داشت نظر به اینکه جنس زن از جهت سازمان و شاکله دفاعی و فکری نوعاً با مرد متفاوت است و ممکن است زودتر تحت تاثیر قرار گیرد، لذا اگر به جهتی اظهار کفر نمایند، شریعت برای ایشان مجازات ساده‌تری را پیش‌بینی کرده است.

یکی از اندیشوران معاصر با قبول سخن فوق استدلال دیگری نیز مطرح نموده است. وی معتقد است عدم تشریح مجازات سلب حیات برای زن مرتد بدین جهت است که اولاً: زن اگرچه یک انسان کامل است؛ اما به جهت برخورداری از عواطف سرشار، زودتر از مرد، تحت تاثیر قرار می‌گیرد. به همین جهت در حکم ارتداد زنان تخفیف صورت گرفته است و البته به دلیل همین عواطف، برگشت زن به آئین اسلام نیز راحت‌تر و سریع‌تر از مرد خواهد بود. ثانیاً: نکته مهم دیگر در سبک‌تر بودن حکم ارتداد زن این است که از آنجا که ارتداد حکمی سیاسی محسوب شده و به نوعی تبلیغ علیه دین و در نتیجه تهدید نظم عمومی به شمار می‌رود (صرامی، ۱۳۷۶، ص ۲۸۱)، خطر زنان و ایجاد تهدید برای حکومت اسلامی توسط ایشان به مراتب کمتر از تهدیدی است که مردان می‌توانند ایجاد نمایند (سبحانی، ۱۳۶۹، ص ۲۵۵).

تفاوت میان زن و مرد در کیفیت اجرای حد

در متون فقهی در باب برخی از جرایمی که شارع مقدس برای آن‌ها کیفر تازیانه پیش‌بینی کرده است، در نحوه اجرای حد نسبت به زن و مرد تفاوت وجود دارد. با این توضیح که از باب نمونه مرد بزهکار را در صورت ارتکاب زنا، بدون پوشش و برهنه و درحالی که ایستاده است تازیانه می‌زنند؛ اما در مقابل زن بزهکار را در حالت نشسته و با همان لباسی که بر تن وی است مجازات می‌نمایند (فاضل هندی، ۱۴۱۶، ج ۱۰، ص ۵۶۰؛ روحانی، ۱۴۱۲، ج ۲۵، ص ۴۴۰).

یکی از فقهای معاصر در تعلیل چنین حکمی به حفظ کرامت و شان زن و جنبه اخلاقی قضیه توجه داده است: «انّ الملائکة الوحید و الرمز الاصلی فی ذلك هو سترها و عدم هتکها برؤیة الأجانب لها و ان لا تنکشف لدیهم» (گلپایگانی، ۱۴۱۲، ج ۱، ص ۴۶۱). یگانه ملاک و راز اصلی در تشریح چنین حکمی، لزوم پوشیده بودن و ستر زن و جلوگیری از هتک حرمت وی به واسطه نگاه اجانب بوده و مقصود این است که وی در مقابل دیدگان آنان بدون پوشش نباشد.

افزون بر استدلال فوق که در جای خود صحیح به نظر می‌رسد، می‌توان این نکته را نیز مطرح کرد که با توجه به ظرافت و حساسیت موجود در جنس زن و طاقت بدنی کمتر وی به نسبت جنس مرد، اجرای کیفر

از روی پوشش می‌تواند از حیث شرایط بدنی زن نیز مورد توجه قرار گرفته و درد و رنج کمتری را به وی وارد نماید؛ لذا می‌توان گفت شریعت از این حیث نیز به تشریح عادلانه و ویژگی‌های فیزیولوژیک زنان توجه داشته و ارفاقاتی را در این زمینه تدارک دیده است.

تفاوت میان زن و مرد در محل نگهداری محکومان

بدون هیچ تردیدی از منظر شرعی لازم است که در اداره امور زندان‌ها، مقاصد اخلاقی دین و موازین شرعی به نیکی رعایت گردد. لذا واضح است که اختلاط زن و مرد در مکانی مانند زندان، قطعاً موجب تباهی و فساد خواهد شد. کما اینکه برخورد یکسان با زندانیان جوان و بدون سابقه کیفری، با محکومان خطرناک، منجر به شیوع فساد در سطح کلان خواهد شد و این مسئله‌ای است که با یقین می‌توان ادعا نمود که شریعت مقدس بدان راضی نیست. با عنایت به این امر شماری از فقیهان تصریح کرده‌اند که محل حبس زنان و مردان باید جدا باشد (منتظری، ۱۴۰۹، ج ۴، ص ۹۷).

در این زمینه برخی از فقیهان معاصر به سیره پیامبر گرامی اسلام (ص) استناد جسته‌اند. چه اینکه از ایشان نقل شده است که زنان را در چار دیواری کنار مسجد، زندانی می‌کردند. همچنین از روایاتی که دلالت بر حرمت خلوت با زن بیگانه دارند، می‌توان بر وجوب جدایی زندان زنان از مردان، استدلال نمود (طبسی، ۱۴۲۷، ص ۱۲۹).

پوشیده نیست که در این زمینه عنایت به آموزه‌های اخلاقی شریعت نیز اقتضای جدایی زن و مرد را دارد؛ چه اینکه مستندات نقلی بسیاری در مذمت و نکوهش اختلاط زن و مرد وارد شده است. از باب نمونه از حضرت علی (ع) منقول است که فرمودند: «یا أَهْلَ الْعِرَاقِ بُئِئْتُ أَنْ نِسَاءَكُمْ يَوَافِينَ الرَّجَالَ فِي الطَّرِيقِ أَمَا تَسْتَحْيُونَ وَ قَالَ لَعْنُ اللَّهِ مَنْ لَا يَغَارُ» (مجلسی، ۱۴۱۰، ج ۷۶، ص ۱۱۵). ای اهل عراق به من خبر رسیده که زنان شما در کوچه و بازار، به نامحرمان بر می‌خورند، آیا حیا نمی‌کنید؟ سپس فرمود: خدا لعنت کند کسی را که غیرت ندارد.

تاخیر در مجازات زنان در شرایط خاص

یکی از احکامی که در فقه کیفری تشریح شده این است که چنانچه شخصی بیمار باشد و اجرای حدّ موجب تسری و تشدید بیماری شود، چنانچه حدّ قتل و رجم نباشد، اقامه حدّ تا زمان افاقه به تاخیر می‌افتد (فاضل هندی، ۱۴۱۶، ج ۱۰، ص ۳۷۷). فقیهان زن حائض، نفساء یا مستحاضه را نیز ملحق به حکم مریض دانسته و قائل به تاخیر در اجرای مجازات و به تعویق انداختن مجازات شده‌اند (ر.ک خمینی، بی‌تا، ج ۲، ص ۴۶۵)؛ در این زمینه روایات متعددی وارد شده است؛ از جمله امام صادق (ع) فرمود: «بر زن مستحاضه تا قطع شدن خون از وی، حدّ اجرا نمی‌شود» (حرعاملی، ۱۴۰۹، ج ۲۸، ص ۲۹) و روایات مشابهی نیز در خصوص زن حائض و نفساء وارد شده است (ر.ک بروجردی، ۱۴۲۹، ج ۳۰، ص ۵۶۷).

در بیان علت حکم مزبور باید گفت زن در دوران حیض، استحاضه و نفساء به لحاظ فیزیکی در حالت عادی نبوده و دچار ضعف جسمانی می‌شود و با عنایت به شرایط مزبور، اقامه حدّ می‌تواند منجر به ورود ضرر زائد شود؛ لذا با توجه به اینکه هر آنچه موجب ورود ضرر بیش از حدّ معمول به واسطه اقامه حدّ شود در شریعت نفی شده است، به وضعیت خاص بانوان در این موارد نیز توجه شده و مجازات ایشان به تعویق می‌افتد و این مسئله‌ای است که با موازین اخلاقی و عدالت در اجرای کیفر مطابقت دارد.

نتیجه‌گیری

مطابق آنچه گذشت امروزه تحت تاثیر القانات برخی از جریان‌ها، در اخلاقی و عادلانه بودن احکام فقهی شریعت تشکیک صورت گرفته و چنین جلوه داده می‌شود که آموزه‌های شریعت، شرط عدالت و انصاف را در جانب زنان نگاه نداشته است. نوشتار حاضر در پاسخ به این مدعا، به بازخوانی میراث مکتوب فقهی پرداخته و ضمن توجه دادن به مبانی اخلاقی تشریح کیفر برای زنان از جمله نگاه کرامت‌محور شریعت به زن و نیز لحاظ عدالت در جعل قوانین، با استقرا در متون جزایی امامیه، شواهد متعددی را ارائه نموده است که دقیقاً از آن‌ها عکس مدعای قائلان به تبعیض در احکام اسلامی برداشت می‌شود. توجه دادن به تفاوت زن و مرد در کیفر تشهیر، تفاوت در کیفر تبعید، تفاوت در مجازات هم‌جنس‌گرایی، افتراق در کیفر ارتداد، تفاوت در کیفیت اجرای حد، تفاوت در محل نگهداری زندان و تاخیر در مجازات زنان در شرایط خاص مصادیقی هستند که نگارنده از دل متون فقهی استخراج نموده و به تفصیل در جهت تثبیت مدعای خود از آن‌ها سخن به میان آورده است. جستار حاضر، انتساب نگاه تبعیض‌آمیز به شریعت را برنتابیده و معتقد شده است که وجود تفاوت و تمایز در احکام، به‌خودی‌خود، دال بر تبعیض‌آمیز بودن آنان نیست؛ بلکه آنچه می‌توان بدان اذعان نمود این است که چون زن و مرد در آفرینش با یکدیگر تفاوت دارند، چنین تفاوت‌هایی منشاء تفاوت در برخی احکام شرعی قرار گرفته است؛ لذا قائلان به چنان دیدگاهی از این نکته غافل شده و به‌نوعی تساوی حقوق را با تشابه آن خلط نموده‌اند. لذا در یک برآیند کلی، رهاورد نوشتار حاضر این است که نگاه شریعت به زن در آموزه‌های جزایی خویش براساس بینشی کرامت‌دار و برپایه الگویی اخلاقی-فقهی که از ویژگی‌های فطری هریک از این دو جنس نشئت می‌گیرد سامان‌یافته و با توجه به همین نگاه است که نظریه‌ای متفاوت همراه با آثاری متفاوت نسبت به دیگر مکاتب در منظومه تعالیم اسلامی مشاهده می‌شود.

ملاحظات اخلاقی

رعایت اخلاق پژوهش: این پژوهش به‌طور کامل از اخلاق نشر تبعیت کرده است.
حمایت مالی: مقاله حاضر بدون حمایت مالی از جانب اشخاص حقیقی یا حقوقی انجام شده است.
سهام نویسندگان: جناب آقای دکتر علی محمدیان، نویسنده اول و خانم بتول سلحشور نویسنده دوم و نویسنده مسئول این مقاله می‌باشند.

تضاد منافع: پژوهش حاضر با منافع شخص یا سازمان خاصی تعارض منافع ندارد.

تشکر و قدردانی: با عنایت به استفاده از نرم افزار جامع فقه اهل بیت برای دسترسی به منابع فقهی، از مرکز تحقیقات کامپیوتری علوم اسلامی که با ارائه نرم افزارهای مفید و کاربردی دسترسی به منابع فقهی را تسهیل بخشیده است قدردانی می شود.

منابع فارسی

قرآن کریم

- ابن ادریس، محمد بن منصور. (۱۴۱۰ق). السرائر الحاوی لتحریر الفتاوی. قم: دفتر انتشارات اسلامی.
- ابن زهره، حمزة بن علی. (۱۴۱۷ق). غنیة النزوع إلى علمی الأصول و الفروع. قم: مؤسسه امام صادق (ع).
- ابن فارس، احمد بن زکریا. (۱۴۰۴ق). معجم مقانیس اللغة. قم: انتشارات دفتر تبلیغات اسلامی.
- ابن منظور، محمدبن مکرم. (۱۴۱۴ق). لسان العرب. بیروت: دار الفکر.
- اردبیلی، احمد بن محمد. (۱۴۰۳ق). مجمع الفائدة و البرهان فی شرح إرشاد الأذهان. قم: دفتر انتشارات اسلامی.
- بروجردی، آقا حسین طباطبایی. (۱۴۲۹ق). منابع فقه شیعه. تهران: فرهنگ سبز.
- بستان، حسین. (۱۳۸۸). اسلام و تفاوت های جنسیتی در نهادهای اجتماعی. قم: پژوهشگاه حوزه و دانشگاه.
- جوهری، اسماعیل بن حماد. (۱۴۱۰ق). الصحاح-تاج اللغة و صحاح العربیة. بیروت: دارالعلم للملایین.
- حراعلی، محمدبن حسن. (۱۴۰۹ق). تفصیل و مسائل الشیعه الی تحصیل مسائل الشریعه. قم: مؤسسه آل البیت علیهم السلام.
- خمینی، سید روح الله موسوی. (بی تا). تحریر الوسیلة. قم: مؤسسه مطبوعات دار العلم.
- خویی، سیدابوالقاسم. (۱۴۲۲ق). مبانی تکملة المنهاج. قم: مؤسسه احیاء آثار الإمام الخوئی.
- روحانی، سیدصادق. (۱۴۱۲ق). فقه الصادق (ع). قم: دارالکتاب-مدرسه امام صادق (ع).
- سبحانی تبریزی، جعفر. (۱۳۶۹). پرسش ها و پاسخ ها. تهران: مؤسسه سیدالشهداء.
- سبزواری، سید عبدالاعلی. (۱۴۱۳ق). مهذب الأحکام. قم: مؤسسه المنار.
- سلار دیلمی، حمزة بن عبد العزیز. (۱۴۰۴ق)، المراسم العلویة و الأحکام النبویة. قم: منشورات الحرمین.
- شهید ثانی، زین الدین بن علی. (۱۴۱۰ق). الروضة البهیة فی شرح اللمعة الدمشقیة. قم: داوری.
- شهید ثانی، زین الدین بن علی. (۱۴۱۳ق)، مسالك الأفهام إلى تنقیح شرائع الإسلام. قم: مؤسسه المعارف الإسلامیة.
- صرامی، سیف الله. (۱۳۷۶)، احکام مرتد از دیدگاه اسلام و حقوق بشر. تهران: مرکز تحقیقات استراتژیک.
- صدر، شهید، سید محمد. (۱۴۲۰ق)، ما وراء الفقه، بیروت: دار الأضواء للطباعة و النشر و التوزیع.
- طباطبایی حائری، سید علی بن محمد، (۱۴۱۸ق)، ریاض المسائل، قم: مؤسسه آل البیت.
- طوسی، نجم الدین. (۱۴۲۷ق)، زندان و تبعید در اسلام. قم: انتشارات صفحہ نگار.
- طوسی، محمد بن حسن. (۱۴۰۷ق). الخلاف، قم: دفتر انتشارات اسلامی.
- طوسی، محمد بن حسن. (۱۳۸۷ق). المبسوط فی فقه الإمامیة، تهران: المكتبة المرتضویة.

- طوسی، محمد بن حسن. (۱۴۰۰ق). *النهاية في مجرد الفقه و الفتاوى*، بيروت: دار الكتاب العربي.
- علامه حلی، حسن بن یوسف. (۱۴۱۰ق)، *إرشاد الأذهان إلى أحكام الإيمان*. قم: دفتر انتشارات اسلامی.
- علامه حلی، حسن بن یوسف. (۱۴۱۳ق)، *مختلف الشيعة في أحكام الشريعة*، قم: دفتر انتشارات اسلامی.
- فاضل لنکرانی، محمد. (۱۴۲۲ق)، *تفصیل الشريعة في شرح تحرير الوسيلة-الحدود*، قم: مرکز فقهی ائمه اطهار.
- فاضل هندی، محمد بن حسن. (۱۴۱۶ق)، *كشف اللثام و الإبهام عن قواعد الأحكام*، قم: دفتر انتشارات اسلامی.
- فخرالمحققین، محمد بن حسن بن یوسف. (۱۳۸۷ق)، *إيضاح الفوائد*، قم: مؤسسه اسماعیلیان.
- فیض کاشانی، محمد محسن ابن شاه مرتضی. (۱۴۱۹ق)، *رسائل فیض کاشانی*، تهران: مدرسه عالی شهید مطهری.
- قربانی لاهیجی، زین العابدین. (۱۳۸۳)، *اسلام و حقوق بشر*. تهران: سایه.
- کلینی، محمد بن یعقوب. (۱۴۰۷ق)، *الکافي (ط- الإسلامية)*. تهران: دارالکتب الإسلامية.
- گلپایگانی، سید محمد رضا موسوی. (۱۴۱۲ق)، *الدر المنضود في أحكام الحدود*. قم: دار القرآن الکریم.
- لنگرودی، محمدجعفر. (۱۳۷۸)، *مبسوط در ترمینولوژی حقوق*، تهران: گنج دانش.
- ماوردی، ابوالحسن علی بن محمد. (۱۴۱۹ق)، *الحاوي الكبير في فقه الإمام الشافعي*، بيروت: دارالکتب العلمیة.
- متقی هندی، علی بن حسام الدین. (۱۴۱۹ق)، *کنز العمال في سنن الاقوال و الافعال*، بيروت: دارالکتب العلمیة.
- مجلسی دوم، محمد باقر بن محمد تقی. (۱۴۱۰ق)، *بحار الأنوار*، بيروت: مؤسسة الطبع و النشر.
- مجلسی دوم، محمدباقر بن محمدتقی. (۱۴۱۸ق)، *حدود و قصاص و دیات*، تهران: مؤسسه نشر آثار اسلامی.
- محقق حلی، جعفر بن حسن. (۱۴۱۸ق)، *المختصر النافع في فقه الإمامية*، قم: مؤسسه المطبوعات الدینیة.
- محقق حلی، جعفر بن حسن. (۱۴۰۸ق)، *شرائع الإسلام في مسائل الحلال و الحرام*، قم: مؤسسه اسماعیلیان.
- مرعشی شوشتری، سید محمدحسن. (۱۴۲۷ق)، *دیدگاه‌های نو در حقوق*، تهران: میزان.
- مشکینی، میرزا علی. (۱۴۱۹ق)، *مصطلحات الفقه*. قم: نشر الهادی.
- مطهری، مرتضی. (۱۳۸۷)، *مجموعه آثار*. تهران: صدرا.
- مفید، محمد بن محمد. (۱۴۱۳ق)، *المقتنة*. قم: کنگره جهانی هزاره شیخ مفید.
- مکارم شیرازی، ناصر. (۱۴۲۷ق)، *دائرة المعارف فقه مقارن*. قم: انتشارات مدرسه امام علی (ع).
- منتظری، حسینعلی. (بی تا)، *کتاب الحدود*. قم: انتشارات دار الفکر.
- منتظری، حسینعلی. (۱۴۰۹ق)، *مبانی فقهی حکومت اسلامی*. قم: مؤسسه کیهان.
- منتظری، حسینعلی. (۱۴۲۹ق)، *مجازات‌های اسلامی و حقوق بشر*. قم: ارغوان دانش.
- منتظری، حسینعلی. (۱۴۲۷ق)، *معارف و احکام بانوان*. قم: انتشارات مبارک.
- موسوی اردبیلی، سید عبدالکریم. (۱۴۲۷ق)، *فقه الحدود و التعزیرات*. قم: مؤسسه النشر لجامعة المفید.
- نجفی، محمدحسن. (۱۴۰۴ق)، *جواهر الکلام في شرح شرائع الإسلام*. بيروت: دار إحياء التراث العربي.
- نوری، میرزا حسین. (۱۴۰۸ق)، *مستدرک الوسائل و مستنبط المسائل*. بيروت: مؤسسه آل البيت.

References

The Holy Quran

Allama Helli, H. (1992). *Mokhtalif al-Shia' fi Ahkam al-Sharia*. Qom: Islamic Publications Office (Text in Persian).

- Ameli, M. (1988). *Wasa'il al-Shia*, Qom: Al-Bayt Foundation, peace be upon them (Text in Persian).
- Ardabili, A. (1983). *Majma 'al-Fa'ida wa al-Burhan*. Qom: Islamic Publications Office (Text in Persian).
- Fadhil Hindi, M. (1995). *Kashf al-Latham wa al-Ibhām an Qawā'id al-Ahkām*. Qom: Islamic Publications Office (Text in Persian).
- Golpayegani, M.R. (1992). *Al-Dar Al-Manzoud in the rules of Hudud*. Qom: Dar Al-Quran Al-Karim (Text in Persian).
- Ibn Idris, M. (1989). *Al-Sarair*, Qom: Islamic Publications Office (Text in Persian).
- Ibn Manzoor, M. (1993). *Lisan Al-Arab*, Beirut: Dar al-Fikr (Text in Persian).
- Johari, I. (1989). *Al-Sahah*, Beirut (Text in Persian).
- Koleini, M. (1986). *Al-Kafi*, Tehran: Islamic Bookstore (Text in Persian).
- Majlisi II, M. (1989). *Bihar al-Anwar*. Beirut: Printing and Publishing Foundation (Text in Persian).
- Majlisi II, M. (1997). *Hudud, Qisas and Diyat*. Tehran: Institute for the Publication of Islamic Works (Text in Persian).
- Makarem Shirazi, N. (2006). *Encyclopedia of Contemporary Jurisprudence*. Qom: Imam Ali School Publications (Text in Persian).
- Marashi Shoushtari, M.H. (2006). *New Perspectives on Law*. Tehran: Mizan (Text in Persian).
- Mohaqeq Helli, J. (1987). *Sharia al-Islam fi Mashal al-Halal wa al-Haram*. Qom: Ismaili Institute (Text in Persian).
- Mohaqeq Helli, J. (1997). *Al-Mukhtasar Al-Nafi 'Fi Fiqh Al-Imamiyya*. Qom: Religious Press Foundation (Text in Persian).
- Montazeri, H. A. (1989). *Foundations of jurisprudence of Islamic government*. Qom: Kayhan Institute (Text in Persian).
- Montazeri, H. A. (2006). *Ma'aref and Ahkam Banwan*. Qom: Mubarak Publications (Text in Persian).
- Montazeri, H. A. (2008). *Islamic Punishments and Human Rights*. Qom: Arqavan Danesh (Text in Persian).
- Motahari, M. (2008). *Collection of works*. Tehra: Sadra (Text in Persian).
- Mousavi Ardebili, A. (2006). *Fiqh al-Hudood wa al-Ta'zeerat*. Qom: Publishing Foundation for the Useful Society (Text in Persian).
- Najafi, M. H. (1404). *Javaher Al-Kalam*. Beirut: Dar Al-Ihya' Al-Tarath Al-Arabi (Text in Persian).
- Nouri, Muhaddith, M. (1987). *Mustadrak al-Wasa'il wa Mustanbat al-Masa'il*. Beirut: Al-Bayt Foundation (Text in Persian).
- Shahid Thani, Z. (1989). *Al-Rawdah Al-Bahiyya*, Qom: Davari Bookstore (Text in Persian).
- Sobhani Tabrizi, J. (2017). *Questions and Answers*. Tehran: Seyed Al-Shohada Institute (Text in Persian).
- Tusi, M. (1886). *Al-Khalaf*. Qom: Islamic Publications Office (Text in Persian).
- Tusi, M. (1967). *Extended in Imami jurisprudence*. Tehran: Mortazavi Library (Text in Persian).
- Tusi, M. (1980). *Al-Nahayah fi Mujarad al-Fiqh wa al-Fatwi*. Beirut: Dar Al-Kitab Al-Arabi (Text in Persian).

